

מדינה אקס מפינה

במקום למלא את תפקידה העיקרי כרשת ביטחון למצבי חירום, מעדיפה המדינה בת-זמננו לכלות את משאביה על ניסיונות מזיקים לתקן את החברה

"המדינה צריכה להחליט בהקדם אם היא מוותרת על החברה". בכל משבר, העיניים נישאות מיד לשמי-המדינה, משל הייתה הכוח היחיד היכול לסייע בעת צרה. המדינה היא בוודאי גוף חיוני מאין כמוהו, וכבר עמדנו ב'השילוח' על פנים רבים של חשיבותה. אלא שהמדינה (וכוונתנו כמובן לא רק לפוליטיקאים אלא גם לרשויות, לפקידים, לשופטים וכן הלאה) מבטיחה ומבטיחה, ואיננה יכולה לקיים. היא איננה כל יכולה.

פותח את ידך ומשביע

בהיותו נשיא ארה"ב, בשנת 1964, נאם לינדון ג'ונסון במישוגן. בעודו פורס את משנתו בנושאי פנים טבע את המונח "החברה הגדולה" ("The great Society"). מונח שאת השלכותיו אנחנו רואים עד היום ברחובות ניו-יורק, דאלאס וערי קליפורניה.

ג'ונסון יצא מהמכונה ורצה להביא את הגאולה. בצו נשיאותי מספר 11246 קבע ג'ונסון, בעקבות שינויים מהירים מאוד בשיח האמריקני, שלא די בשוויון הזדמנויות כלשון הכרזת העצמאות: עכשיו צריך שוויון בתוצאות. ולשם כך יש צריך להנהיג "אפליה מתקנת". בגיבוי ובעידוד של בית המשפט ודעת הקהל, ובעזרת מערכת תמריצים הלקוחה ישר מהספר 'חוקי פרקינסון', החל תהליך ארוך של חקיקה פדרלית שנועדה

רובנו מכירים את אנדי דופריין, גיבור הסרט 'חומות של תקווה'. תארו לעצמכם שבמקום לחפור בקיר עם כפית, לסדר את הספרים של מנהל הכלא ולבסוף לזחול בבוץ אל חירותו, היה העניין מסתיים אחרת: המטוס של באטמן, סוס פוני על קשת או סתם שעתוק של מסע בין כוכבים היה מגיע ומחלף אותו מהכלא.

לו כך קרה בסרט, היינו קמים ברטינה ממושבנו ומכבים. פתרון עלילתי צריך להיות נגזרת של תהליך התמודדות, ולא להישלף מכובע קסמים. "דאוס אקס מְכִינָה", אל המגיה מתוך מנגנון חיצוני אל תוך סיפור שהתנהל בלעדיו ופותר הכול במחי נס, הוא אסון ספרותי ותסריטאי – אף כי בחיים תמיד נחשוק בשכמותו. אנחנו מתפללים שנוכח בלוטו, שתיפול עלינו עבודה, שיתבטל המבחן, או שהבית יהיה נקי בבוקר. במאה השנים האחרונות הוכנס דאוס אקס מְכִינָה גם לעולם הפוליטי. בתקופת השפל הכלכלי הגדול של שנות השלושים לקח נשיא ארה"ב פרנקלין ד' רוזוולט את הכלי הממשלתי וניסה לפתור איתו בעיות. המדינה תיצור מקומות עבודה, המדינה תוציא מעוני, המדינה תעודד ילודה, המדינה תחנך אותך, המדינה תרפא אותך, המדינה איתך בכל מקום. המדינה היא האל החדש.

"אין תוכנית הצלה למגזר העסקי. אנחנו קורסים", אמר דובי אמיתי, יו"ר נשיאות המגזר העסקי. מנכ"ל אל על אמר לעובדים:

בשנת 1960, לפני חבל ההצלה הגדול של מדינת הרווחה של ג'ונסון, היו בפניהם כמה אפשרויות מעשיות: לחיות ביחד, בין כנשואים ובין בלי להתחתן, ולהתפרנס מעבודתו של הרולד, בלי קצבאות – או להיפרד, כך שפיליס תגדל את ילדם לבד ותחייה על קצבה ממשלתית. קצבת הילדים דאז הייתה קטנה ולכן פיליס תעדיף להמשיך לחיות עם הרולד. סביר אפוא, ב-1960, שאביו ואימו של הילד יחיו ביחד, יגדלוהו בדוחק, והילד יזכה לדמות אב.

ב-1970, הרולד ופיליס אחרים, באותו מצב בדיוק. אין כסף, שכר זעום בעבודה של הרולד, ופיליס הרה. אלא שכעת השתנה משהו: ההכנסה מן התמיכה הממשלתית גבוהה יותר מן ההכנסה מעבודתו של הרולד. עכשיו פיליס יכולה לקבל גם תמיכה בתשלומי רווחה, גם תלושי מזון, גם סיוע בשכר דירה וביטוח בריאות. וזאת, על פי פסיקה חדשה של בית המשפט, בין אם גר איתה גבר ובין אם לא – אך לא אם הם נשואים. או-אז, אם תינשא פיליס להרולד, ההטבות הנדיבות יישללו מהמשפחה. הנישואים, כלומר לקיחת אחריות מצד האב על הילד, נעשו צעד בלתי כלכלי בעליל. הרולד ופיליס, אם הם אוהבים זה את זה, יחליטו כנראה לחיות יחד ללא נישואין. אך הסיפור לא נגמר. כיוון שיש בסיס כלכלי בבית, הלוא הוא סל הרווחה, עבודתו של הרולד אינה הכרחית. הוא יכול להיעדר מדי פעם, לפרוש מהעבודה ולנסות את מזלו בחיפוש אחר עבודה חדשה. והוא יכול גם, כרווק, להסתלק לו מחיי בת-זוגו וילדו.

מדינת הרווחה המצומצמת של 1960 לא שינתה את מערכת השיקולים של בני הזוג

להציל את העולם מעוני, מפערים, מאפליה, מגזענות ומכל דבר רע. ג'ונסון רק התחיל לגלגל את כדור השלג, אבל הוא היה בלתי ניתן לעצירה. תוכנית תלושי המזון שלו החלה ב-1964 עם 424 אלף נתמכים. ב-1968 היו 2.2 מיליון. ב-1980 – 21 מיליון. ב-2016 כבר היו 44 מיליון בני אדם (!), כל אמריקני שביעי בערך, סמוכים על שולחנה של המדינה באופן יומיומי. התקציב כמובן עלה בהתאמה, ומסכום של פחות ממיליארד דולר (במונחים של 2013) בשנת 1968 הגיע לסכום בלתי נתפס של 92 מיליארד דולר בשנה בשנת 2011. וזה רק פרויקט אחד. כ-687 אלף בני אדם קיבלו קצבת נכות מהמדינה ב-1960; ב-1975 כבר היה מספרם קרוב ל-4.5 מיליון.

בספרו של צ'רלס מאריי 'מתקדמים לאחור' (Losing Ground), שהופיע לאחרונה בעברית בספריית שיבולת, הוא מתאר באריכות את תוכניות "החברה הגדולה" עד שנות השמונים. לשיטתו, הבעיה איננה רק בתוכניות עצמן, אלא בהשפעתן השלילית על החברה בארה"ב. באופן קבוע, בכל פעם שהמדינה ניסתה להתערב ולסייע, הבעיה לא נפתרה. גרוע מכך: היא התרחבה. מערכת התמריצים שיצרו פרויקטים אלו הולידה עיוותים ותחלואים חברתיים קשים. הדוגמה המובהקת ביותר היא התמריץ להתגרש: ההטבות הכספיות לתא משפחתי שבו בני הזוג אינם נשואים גדולות מאלו שמקבלת משפחה שבראשה זוג נשוי.

מאריי מדגים זאת בזוג עני לא נשוי, הרולד ופיליס. פיליס הרתה. כישוריהם מספקים להם יכולת להשתכר שכר זעום בלבד. להוריהם אין כסף. אם היו חיים במצב הזה

בוושינגטון, עמד הנשיא החדש של ארה"ב, רונלד רייגן, ונשא את נאום ההשבעה שלו. "במשבר הנוכחי, הממשלה אינה הפתרון לבעיה שלנו; הממשלה היא הבעיה", אמר האיש שהופקד עתה על הממשלה הגדולה והחזקה בעולם. הוא לא הפתיע את שומעיו. הם ידעו מהו בעיניו תפקיד המדינה. הוא אמר פעם כי המשפט "אני מהממשלה ובאתי לעזור" הוא חלום הבלהות של כל אמריקני. הוא כמוכן התייחס לתוכניות הממשלתיות הרבות שבכוונתו היה להחליף או לסגור.

רייגן לא הצליח באמת לשנות הרבה. גם הוא הגדיל את הוצאות הרווחה של המדינה. אבל הוא לפחות הזכיר לאמריקנים שיכול להיות אחרת, ושראוי לחשוב על כך.

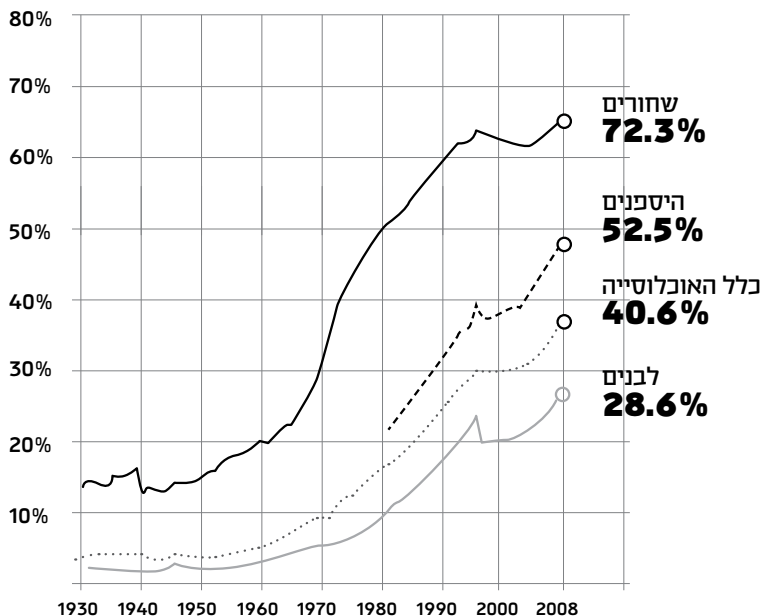
המדינה אינה החברה עצמה, והיא אינה יכולה לבוא במקומה. וככל שהחברה תצפה יותר שהמדינה תחליף אותה כך תואץ

ולא ערערה את הדרכים המסורתיות של התמודדות עם עוני. זו של 1970 הפכה אותם לתלויים בשירותי הרווחה. כך הממשלה נהייתה האל המושיע, אבל גם הסם הממכר. תוכניות הממשלה לא פתרו שום בעיה חברתית, והפכו את הנשענים עליהן לתלויים בהן. וחמור מכך, כאמור, הן מייצרות תוצאות בלתי מתוכננות. הביטו בגרף הזה. עד שנות השישים, 15-20 אחוז מהשחורים נולדו מחוץ למשפחה עם שני הורים. כיום, 72% מהילדים השחורים בארה"ב גדלים בלי אב. רק 25 מהנשים השחורות בארה"ב נשואות. 72.35 מהגברים השחורים חיים ללא מחויבות משפחתית, ללא אחריות לילדים. זאת אחת מהתוצאות הבלתי-מתוכננות של "החברה הגדולה".

"אני מהממשלה, באתי לעזור"

ב-20 בינואר 1981, בקור מקפיא, על במה

שיעור הילדים הנולדים בארה"ב לנשים לא-נשואות

משלמת בכל שנה ריבית של 40 מיליארד שקל, קצת פחות מתקציב הבריאות, על החוב שלה. ואנחנו, כמו ארה"ב, ממשיכים לשפוף כסף על דברים שאינם מתפקידה של המדינה; וגם אם הם מתפקידה, יש לוודא שהם אינם גורמים לגירעון שימנע טיפול הולם באירועי חירום כמו הקורונה, ועל אחת כמה וכמה יש לוודא שאינם פוגעים בחלשים בחברה.

מדינתנו הקטנה, וכך שאר מדינות העולם, בחרו בהווה. בחרו שהמדינה תסייע לכאן ולעכשיו, ולא תוכל לסייע במשבר. במקום להשאיר לילדינו הון כלכלי לשעת משבר, לקחנו מהם הלוואה כדי לצלוח את המשבר שלנו. בחרנו בהווה. בחרנו לוותר על החברה, הנבנית לאט וביסודיות. בחרנו להתפלל לאלוהי המנגנון הבירוקרטי, להאמין שהאל ייצא מהמכונה ויציל אותנו מהאתגרים של ההווה.

לאחר משבר הקורונה, לאחר הפרעות המטורפות בארה"ב ובאירופה, צריך לומר בפה מלא: חייבים להשקיע בעתיד במקום בהווה. חייבים להשקיע בחברה במקום במדינה. להשקיע בקשרים אישיים, באחריות אישית. לפנינו משבר כלכלי גדול מאוד, ובעיקר משבר פסיקאלי, שפירושו מחסור בכסף לתקציב המדינה. זה הזמן להרים את הדגל. כמו שאבותינו חסכו פת מצלחתם לטובתנו, כך נשקיע אנחנו בבנינו.

התפוררותה לרסיסים. המדינה היא גוף עם תפקיד מוגדר, שאמור לאפשר לחברה לשגשג. החברה מורכבת מאנשים פרטיים, ממשפחות, מקהילות. אנשים שונים יוצרים קהילות שונות, וקשרים אנושיים שלרוב מביאים לשגשוג ולפריחה. יש דברים שהחברה אינה יכולה להתכונן אליהם. מלחמה, אסון גדול, מגפה עולמית. למצבים כאלה החברה מכוונת מערכת, הלוא היא המדינה, שמתפקידה להתכונן למקרי קיצון ולהגן על החברה. לצד זאת, תפקידה של המדינה לייצר את האתוס המשותף, את החזון. על כך ארחיב בהזדמנות אחרת.

דמיינו, אמר ג'ון לנן. בואו ננסה. דמיינו שלמדינת ישראל הייתה קרן השקעות של 300 מיליארד שקל לשעת חירום. למקרה שתפרוץ, נגיד, מגפה עולמית שתשבש את הכלכלה העולמית. או למקרה של מלחמה כוללת עם איראן: הקרן תוכל לממן לנו את המלחמה ואת השתקת המשק כדי שנוכל להכריע את האויב ללא לחץ של זמן. עם הכסף הזה נוכל לגשר ולסייע בצורה אמיתית ל"ברבורים שחורים" שהפרט לא יכול להתכונן אליהם. זהו, אכן, תפקידה של המדינה.

בחזרה למציאות. "מדינת האל" שלנו הוציאה 670 מיליארד שקל על טיפול בפערים החברתיים דרך הביטוח הלאומי, והם, הפערים, נשארו כשהיו. מדד העוני נשאר יציב, בלי שום קשר לכמות הכסף שמדינת ישראל שופכת. מדינת ישראל